

دانشکده حقوق و علوم سیاسی

رساله ی دوره دکتری در رشته حقوق جزا و جرم شناسی

موضوع:

دیه غیرمسلمان در حقوق ایران و مطالعه تطبیقی آن با فقه اسلامی

استاد راهنما:

دکتر ابوالحسن شاکری

اساتید مشاور:

دکتر سید ابراهیم قدسی

دکتر کیومرث کلانتری

نام دانشجو:

حسن خان احمدی

اسفند ماه ۱۳۹۵

ب

تقدیر و تشکر:

به مصداق «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق» بسی شایسته است، از استاد راهنمای فرزانه آقای دکتر ابوالحسن شاکری که در کمال سعه صدر، با حسن خلق و فروتنی، از هیچ کمکی در این عرصه بر من دریغ نمودند؛ از اساتید صبور و فرهیخته آقایان دکتر سیدابراهیم قدسی و دکتر کیومرث کلانتری که زحمت مشاوره این رساله را متقبل شدند؛ تشکر و قدردانی نمایم. باشد که این کوچکترین بخشی از زحمات آنان را سپاس گوید ...

تقدیم به:

پدر و مادر عزیز و مهربانم

که در سختی‌ها و دشواری‌های زندگی همواره یآوری دلسوز و

فداکار و پشتیبانی محکم و مطمئن برایم بوده‌اند.

همسر عزیزم

به پاس قدردانی از قلبی آکنده از عشق و معرفت که محیطی سرشار از

سلامت و امنیت و آرامش و آسایش برای من فراهم آورده است.

چکیده

سکوت در مقابل دیه غیر مسلمان در قوانین مجازات اسلامی ایران و نیز رویه های مختلفی که در محاکم سراسر کشور راجع به دیه غیر مسلمان اتخاذ شده بود، مشکلاتی را برای دادگاه ها از جهت صدور حکم بوجود آورده بود، تا اینکه، مطابق با ماده ۵۵۴ ق. م ا مصوب ۱۳۹۲ دیه جنایت براقلیت های دینی به رسمیت شناخته شده در قانون اساسی برابر با دیه مسلمانان مصوب شد. در این پژوهش سعی شده است ضمن تحلیل مبانی فقهی حقوقی این ماده قانونی به برخی از ابهامات در این خصوص پاسخ داده شود. یافته های تحقیق نشان می دهد که اگر پیروان اقلیت های دینی به رسمیت شناخته شده در قانون اساسی ایرانی و مقیم ایران باشند یا حضور آن ها در ایران با اذن دولت باشد، دیه آنان در صورتی که مجنی علیه واقع شوند برابر با دیه مسلمانان است حتی اگر جنایت بر آن ها در خارج از کشور واقع شود. ولی اگر ایرانی نباشند، یا بدون اذن داخل کشور شده باشند، یا بدون اذن در کشور باقیمانده باشند، یا مقیم ایران نباشند، دیه آن ها طبق شریعت شیعه تعیین خواهد شد. و چنانچه یک غیر مسلمان اقلیت دینی با یک مسلمان در قتل مرد مسلمان مشارکت کند برای قصاص مرد غیر مسلمان و قاتل مسلمان نیازی نیست که اولیای دم به مرد غیر مسلمان هم دیه پردازند و همینطور اگر غیر مسلمان ایرانی در خارج از ایران مرتکب جنایت خطای محض شود و از پرداخت دیه عاجز باشد بیت المال متکفل پرداخت دیه از ناحیه او نیست و نهایتاً اینکه اگر غیر مسلمان غیر ذمی بعد از دریافت ضربه کشنده و قبل از فوت مسلمان شود، این تغییر دین تاثیری در استحقاق دیه نخواهد داشت روش تحقیق پژوهش حاضر تحلیلی توصیفی است. اطلاعات تحقیق نیز به صورت کتابخانه ای جمع آوری شده است.

واژه های کلیدی: دیه، غیر مسلمان، ذمی، مستامن، معاهد، تبعه.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۳	الف- بیان مساله
۷	ب- سوال های پژوهش
۸	ج- پیشینه پژوهش
۹	د- فرضیه های پژوهش
۱۰	س- حدود پژوهش
۱۰	م- اهداف پژوهش
۱۱	ن- روش شناسی پژوهش
۱۱	و- سازمان دهی پژوهش

فصل اول: کلیات تحقیق

۱۳	۱-۱- مفهوم شناسی
۱۴	۱-۱-۱- ديه
۲۲	۱-۲- غیرمسلمان

- ۳۱-۲-۱- تاریخچه دیه .....
- ۳۲-۱-۲-۱- دیه قبل از اسلام .....
- ۳۸-۲-۲-۱- دیه بعد از اسلام .....
- ۳۹-۲-۳-۱- دیه غیرمسلمان قبل از انقلاب اسلامی ایران .....
- ۴۰-۲-۴-۱- دیه غیرمسلمان بعد از انقلاب اسلامی ایران .....
- ۴۰-۳-۱- منابع دیه غیرمسلمان .....
- ۴۱-۱-۳-۱- منابع حقوقی دیه غیرمسلمان .....
- ۴۲-۲-۳-۱- منابع فقهی دیه غیرمسلمان .....

فصل دوم: مبانی پرداخت دیه غیرمسلمان توسط اشخاص

- ۴۹-۱-۲- حرمت خون .....
- ۴۹-۱-۱-۲- بررسی روایات .....
- ۵۰-۲-۱-۲- قلمرو قاعده «لایبطل دم امرء مسلم» .....
- ۵۲-۲-۲- کرامت نفس .....
- ۵۳-۱-۲-۲- قوانین داخلی .....
- ۵۴-۲-۲-۲- اسناد بین المللی .....
- ۵۷-۳-۲- حکم حکومتی .....
- ۵۸-۱-۳-۲- حکم حکومتی در اسلام .....
- ۶۱-۲-۳-۲- جایگاه حکم حکومتی در قانون اساسی .....

۲-۳-۳- حکم حکومتی مبنای اصلی برابری دیه مسلمان و غیرمسلمان ۶۳

فصل سوم: میزان دیه غیرمسلمان در حقوق ایران و فقه اسلامی

۳-۱- دیه غیر مسلمان در قرآن ۷۰

۳-۲- دیه غیر مسلمان در روایات ۷۱

۳-۲-۱- دیه ذمی هشتصد درهم ۷۱

۳-۲-۲- دیه ذمی چهارهزار درهم ۷۳

۳-۲-۳- دیه ذمی برابر با دیه مسلمان ۷۴

۳-۲-۴- برابری دیه ذمی با دیه مسلمان به قصد تعزیر قاتل (موثقه سماعه) ۷۴

۳-۳- دیه غیرمسلمان در نگاه فقها ۷۹

۳-۳-۱- دیه غیرمسلمان هشتصد درهم ۸۰

۳-۳-۲- دیه غیرمسلمان چهارهزار درهم ۸۵

۳-۳-۳- تساوی دیه غیرمسلمان با دیه مسلمان ۸۶

۳-۴- مکان وقوع جنایت ۸۷

۳-۴-۱- ارتکاب جرم داخل سرزمین ایران ۸۹

۳-۴-۲- ارتکاب جرم خارج از سرزمین ایران ۹۰

۳-۵- برابری تغلیظ دیه مسلمان و غیرمسلمان ۹۲

۳-۵-۱- مستند و مبنای تغلیظ دیه ۹۳

۳-۵-۲- حکمت تغلیظ دیه در ماه‌های حرام ۹۳

- ۳-۵-۳- تغلیظ دیه کافر ۹۴
- ۳-۶-۳- دیه مستامنین و معاهدین ۹۶
- ۳-۶-۱- دیدگاه فقها ۹۷
- ۳-۶-۲- بررسی ادله تساوی دیه معاهد و مستامن با دیه مسلمان ۹۸
- ۳-۷-۳- تفاضل دیه غیر مسلمانان ۱۰۱
- ۳-۸- تفاوت دیه غیرمسلمان در موقعیت جانی یا مجنی علیه ۱۰۲
- ۳-۹- تغییرات دین بعد از جنایت ۱۰۴
- ۳-۱۰- دیه جنایت بر میت اقلیت های مصرح در قانون اساسی ۱۰۷
- ۳-۱۱- برابری دیه کافر مجنون با دیه مسلمان در دفاع مشروع ۱۰۹

فصل چهارم: پرداخت دیه غیرمسلمان توسط بیت المال در حقوق ایران و فقه اسلامی

- ۴-۱- مبانی مسئولیت بیت المال مسلمین در قبال دیه غیرمسلمانان ۱۲۱
- ۴-۱-۱- پایمال نشدن خون انسان ۱۲۲
- ۴-۱-۲- قصور حکومت در ایجاد نظم ۱۲۷
- ۴-۱-۳- قاعده الضمان بالخراج ۱۲۹
- ۴-۱-۴- مصالح اجتماعی ۱۳۱
- ۴-۲- طرح دیدگاه ها ۱۳۵
- ۴-۲-۱- مبانی ادله موافقان مسئولیت بیت المال در قبال دیه غیرمسلمانان ۱۳۵
- ۴-۲-۲- مبانی ادله مخالفان مسئولیت بیت المال در قبال دیه غیرمسلمانان ۱۴۰

نتیجه گیری ۱۴۶

پیوست: آرای قضایی ۱۵۰

منابع و مراجع ۱۵۸

علايم و اختصارات

ق.م.ا	قانون مجازات اسلامي مصوب ۱۳۹۲
ق.ا	قانون اساسي
ق.م.ع	قانون مجازات عمومي
ق.ر.م.ا	قانون راجع به مجازات اسلامي

مقدمه

شاید امروزه کشور و نظام حکومتی ای وجود نداشته باشد که همه افراد و اتباع آن از یک نژاد و قومیت تشکیل شده باشد، به یک زبان تکلم کنند و پیرو یک آیین و مذهب باشند. در بیشتر کشورها یک اکثریتی وجود دارد که دارای تاریخ و فرهنگ و زبان و مذهب و ملیت مشترک هستند. گروه‌های کوچک تری نیز وجود دارند که ویژگی‌های قومی، زبانی، و مذهبی خود را دارند و اقلیت نامیده می‌شوند. مسئله رعایت حقوق اقلیت‌ها و تبعیض قائل نشدن نسبت به آنها، از جمله اموری است که به خصوص امروزه سخت مورد توجه و بحث نهادهای بین‌المللی حقوق بشری است که تمهیداتی برای رعایت حقوق اقلیت‌ها و تامین همزیستی مسالمت‌آمیز اقوام مختلف اندیشیده شده است.^۱ به عبارت دیگر، بازتاب وضعیت فعلی اقلیت‌های دینی رسمی کشور نزد مراجع بین‌المللی و خصوصاً حقوق بشر از جمله مسائلی است که همواره مورد توجه و عنایت مسئولین واقع‌گردیده است. لذا طرح موضوع دیه اقلیت‌های دینی که چندی است به عنوان یکی از ردپاهای حقوق بشر حائز اهمیت بوده و حل این مشکل و رفع آن در قوانین و مصوبات جزایی کشور و همچنین اتخاذ رویه واحد نزد محاکم دادگستری در این باره می‌تواند بازتاب گسترده‌ای جهت اثبات حفظ حقوق و آزادی اقلیت‌ها در ایران نزد مراجع بین‌المللی داشته باشد.

از این جهت و به واسطه ایراداتی که در مجامع بین‌المللی و در محافل داخلی نسبت به دیه اقلیت‌های دینی وجود داشت که چگونه خونبهای غیرمسلمان مبلغی کمتر از یک مسلمان است که نه با اهداف عالی اسلام سازگاری دارد و نه با قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و نه با اصول حقوقی مورد قبول جامعه بین‌الملل، که یکی از آنها میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی است که ایران در

۱. مهرپور، حسین، حقوق اقلیت‌ها در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، تهران، روزنامه اطلاعات، ۱۳۷۸، ص ۱.

سال ۱۳۵۴ به آن پیوسته است و بعد از پیروزی انقلاب اسلامی هم از آن خارج نشده است که می گوید مذهب نمی تواند عامل تمایز انسان ها باشد^۱ فقهای آگاه به زمان را واداشت تا به بازبینی مجدد مسأله بپردازند. در نهایت مطابق با ماده ۵۵۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲^۲ دیه پیروان اقلیت های دینی به رسمیت شناخته شده در قانون اساسی ایران برابر با دیه مسلمانان شد.^۳ البته باید توجه داشت که قانونگذار در خصوص دیه کافر ذمی از نظر غیر مشهور فقها تبعیت کرده ولی در قصاص کافر ذمی از نظر مشهور تبعیت کرده است. بنابراین در ماده ۳۱۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و دو تبصره آن، جنایت فرد مسلمان بر تمام اقسام کافر، اعم از ذمی، غیر ذمی، مستأمن، معاهد، غیر مستأمن و معاهد را موجب قصاص نمی داند.^۴ بعد از بیان مقدمه کوتاه به بیان موضوع خواهیم پرداخت.

الف - بیان مسأله

۱. ماده ۲ - ۱ - دولت های طرف این میثاق متعهد می شوند که حقوق شناخته شده در این میثاق را درباره کلیه افراد مقیم در قلمرو و تابع حاکمیتشان بدون هیچگونه تمایزی از قبیل نژاد - رنگ - جنس - زبان - مذهب - عقیده سیاسی یا عقیده دیگر - اصل و منشاء ملی یا اجتماعی - ثروت - نسب یا سایر وضعیتها محترم شمرده و تضمین بکنند
۲. ماده ۵۵۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲: براساس نظر حکومتی مقام رهبری، دیه جنایت بر اقلیت های دینی شناخته شده در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به اندازه دیه مسلمان تعیین می گردد.
۳. بهیو، هویک، «دیه اقلیت های دینی»، مجله دادرسی، شماره ۴۱، آذر و دی ۱۳۸۲، ص ۸۲
۴. ماده ۳۱۰ - هرگاه غیر مسلمان، مرتکب جنایت عمدی بر مسلمان، ذمی، مستأمن یا معاهد شود، حق قصاص ثابت است. در این امر، تفاوتی میان ادیان، فرقه ها و گرایش های فکری نیست. اگر مسلمان، ذمی، مستأمن یا معاهد، بر غیرمسلمانی که ذمی، مستأمن و معاهد نیست جنایتی وارد کند، قصاص نمی شود. در این صورت مرتکب به مجازات تعزیری مقرر در کتاب پنجم «تعزیرات» محکوم می شود.
- تبصره ۱ - غیرمسلمانانی که ذمی، مستأمن و معاهد نیستند و تابعیت ایران را دارند یا تابعیت کشورهای خارجی را دارند و با رعایت قوانین و مقررات وارد کشور شده اند، در حکم مستأمن می باشند.
- تبصره ۲ - اگر مجنی علیه غیرمسلمان باشد و مرتکب پیش از اجرای قصاص، مسلمان شود، قصاص ساقط و علاوه بر پرداخت دیه به مجازات تعزیری مقرر در کتاب پنجم «تعزیرات»، محکوم می شود.

به طور کلی در ادبیات اسلامی، انسان ها یا مسلمانند یا کافر و کفار یا محقون الدم هستند یا مهدورالدم؛ جسم و جان کفار مهدورالدم هدر است، در نتیجه جنایت به آن ها موجب تکلیفی برای جانی نیست. کفار محقون الدم یا معتقد به خداوند هستند یا به خداوند اعتقاد ندارند؛ آنان که به خداوند اعتقاد دارند یا صاحب کتاب هستند مثل یهود (تورات) و نصاری (انجیل) و امثال نصاری مانند صابئین^۱ که به ادعای خود و عقیده اهل سنت^۲ اهل کتاب هستند یا اساساً کفار صاحب کتاب نیستند ولی احتمال دارد که کتاب داشته باشند مثل مجوسیان، جان همه این کفار به یکی از سه سبب ذمه دائمی، پیمان مدت دار یا امان مطلق در امان است. همچنین کفار غیر الهی و دهری که نه کتابی دارند و نه احتمال دارد کتابی داشته باشند مثل بت پرستان و بوداییان، جان این گروه نیز به یکی از دو سبب پیمان مدت دار یا امان مطلق در امان است. از بین ادیان مذکور ادیانی هستند که در اصل ۱۳ ق.ا به رسمیت شناخته شده اند مثل یهود، نصاری و زرتشت^۳ که به اقلیت های دینی مشهور هستند.

اقلیت های دینی به رسمیت شناخته شده در قانون اساسی را می توان به دو دسته تقسیم نمود: اول آنان که تبعه و مقیم ایران هستند یا ایرانی نیستند ولی با اجازه دولت ایران وارد کشور شده اند. دوم آنان که تبعه ایران نیستند یا تبعه ایران هستند ولی در ایران اقامت ندارند و یا اینکه غیر تبعه ایران هستند و بدون اجازه وارد ایران شده اند یا با اجازه وارد ایران شده لیکن اقامت غیر مجاز داشته اند. این تقسیم

۱. محققین محترم جهت مطالعه بیشتر می توانند به کتاب: قوم از یاد رفته؛ کاوشی درباره قوم صابئین مندائی نوشته سلیم برنجی مراجعه نمایند.

۲. سرخسی، محمد بن احمد، المبسوط، بیروت، دارالمعرفه، ۱۴۱۴ق، ج ۴، ص ۲۱۲.

۳. اصل سیزدهم (۱۳) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران ایرانیان زرتشتی، کلیمی و مسیحی تنها اقلیت های دینی شناخته می شوند که در حدود قانون در انجام مراسم دینی خود آزادند و در احوال شخصیه و تعلیمات دینی بر طبق آیین خود عمل می کنند.

بندی از آن جهت اهمیت دارد که مقنن در اصل ۱۳ ق.ا و ماده ۵۵۴ ق.م.ا امتیازاتی را برای آن دسته از کفار که به رسمیت شناخته شده اند، نسبت به دیگر کفار در نظر گرفته است.

گرچه اصل پرداخت دیه در قبال جنایت بر مجنی علیه در قرآن کریم آمده است: «هیچ مؤمنی حق ندارد مؤمنی دیگر را بکشد مگر به خطا، حال اگر کسی مؤمنی را به خطا به قتل برساند باید در کفاره آن یک برده مؤمن را آزاد کند و خون بهائی هم به کسان او تسلیم نماید مگر آن که خونخواهان آن را ببخشند و اگر ورثه مقتول مؤمن از مردمی باشد که بین شما و آنان عداوت و جنگ است، همان آزاد کردن برده مؤمن کافی است و اگر مقتول از قومی باشد که بین شما و آنان پیمانی برقرار هست باید برده ای مؤمن آزاد و خون بهائی به کسان او تسلیم کند و کسی که نمی تواند برده ای آزاد کند به جای آن دو ماه پی در پی روزه بگیرد، این بخشایشی از ناحیه خدا است که خدا همواره دانای فرزانه بوده است»^۱. اما با این وجود در مورد نوع و میزان دیه آن در قرآن مطلبی بیان نشده است که مقنن با استعانت از روایات و سنت همه ساله مبلغ دیه را اعلام میکند که بر همین اساس دیه نفس طبق ماده ۴۵۹ ق.م.ا یکی از امور ششگانه صدشتر، دویست گاو، هزار گوسفند، دویست دست لباس حله یمانی، هزار دینار و ده هزار درهم است. که این مبلغ مربوط به دیه مرد مسلمان است .

مقنن برای اولین بار در سال ۱۳۷۰ در تبصره ۲ ماده ۲۹۷ ق.م.ا. وارد بحث مقدار دیه اقلیت های دینی مصرح در قانون اساسی شد و آن را به نظر رهبری موکول نمود.^۲ این قانون مشتمل بر ماده واحده

۱. سوره نساء آیه ۹۲: «وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَاً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِّنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا».

۲. تبصره به ماده (۲۹۷) قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ ماده واحده - متن زیر به عنوان تبصره به ماده (۲۹۷) قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ الحاق می گردد.

در جلسه علنی روز یکشنبه مورخ ۱۳۸۲/۰۶/۰۴ مجلس شورای اسلامی تصویب و در تاریخ ۱۳۸۲/۱۰/۰۶ با اصلاحاتی به تصویب مجمع تشخیص مصلحت نظام رسید و متعاقب آن در ماده ۵۵۴ ق.م.ا. سال ۱۳۹۲ مصوب گردید. در همین راستا مقنن در تصویب قوانین بعدی نیز به این ماده توجه داشته است از جمله در ماده ۱۰ قانون بیمه اجباری خسارات وارد شده به شخص ثالث در اثر حوادث ناشی از وسایل نقلیه مصوب ۱۳۹۵ نیز بیمه گر را موظف نموده است در صورت وقوع حادثه بدون لحاظ جنسیت و دین، تا سقف تعهدات بیمه، به مصدوم یا اولیای دم خسارت پرداخت نماید^۱ و حتی ماده ۵۵۶ ق.م.ا. تغلیظ دیه را هم به غیر مسلمان تسری داده است^۲ و همینطور با حذف کلمه مسلمان از ماده ۴۹۴ ق.م.ا. مصوب ۱۳۷۵^۳ که در ماده ۷۲۲ ق.م.ا. مصوب ۱۳۹۲ تجلی یافته است، دیه جنایت بر میت غیر مسلمان را هم برابر با دیه مسلمانان بیان نمود.^۴ که این قوانین به برابری دیه اقلیتها با مسلمانان صحنه گذاشته است.

تبصره: بر اساس نظر حکومتی ولی امر، دیه اقلیت های دینی شناخته شده در قانون اساسی جمهوری اسلامی به اندازه دیه مسلمان تعیین می گردد.

۱. ماده ۱۰ قانون بیمه اجباری شخص ثالث: بیمه گر مکلف است در ایفاء تعهدات مندرج در این قانون خسارت وارده به زیان دیدگان را بدون لحاظ جنسیت و دین تا سقف تعهدات بیمه نامه پرداخت کند.

۲. ماده ۵۵۶ ق.م.ا.: در حکم تغلیظ دیه فرقی میان بالغ و غیربالغ، زن و مرد و مسلمان و غیرمسلمان نیست. سقط جنین نیز پس از پیدایش روح، مشمول حکم تغلیظ است. تغلیظ دیه، در مواردی که عاقله یا بیت المال پرداخت کننده دیه باشد نیز جاری است. در قتل عمدی که به علت عدم امکان قصاص یا عدم جواز آن دیه پرداخت می شود نیز این حکم جاری است.

۳. ماده ۴۹۴ ق.م.ا. مصوب ۱۳۷۵: دیه جنایتی که بر مرده مسلمان واقع می شود به ترتیب زیر است:

الف: بریدن سر یکصد دینار

ب: بریدن هر دو دست یا هر دو پا یکصد دینار و بریدن یک دست یا یک پا پنجاه دینار و بریدن یک انگشت از دست یا یک انگشت از پا ده دینار و قطع یا نقص سایر اعضا و جوارح به همین نسبت ملحوظ می گردد.

۴. ماده ۷۲۲ ق.م.ا.: دیه جنایت بر میت، یک دهم دیه کامل انسان زنده است مانند جداکردن سر از بدن میت که یک دهم دیه و جدا کردن یک دست، یک بیستم دیه و هر دو دست، یک دهم دیه و یک انگشت، یکصد دیه کامل دارد. دیه جراحات وارده به سروصورت و سایر اعضا و جوارح میت به همین نسبت محاسبه می شود.

البته باید توجه داشت که اگر ماهیت دیه، خسارت وارده بر مصدوم فرض شود باید گفته شود که به طور کلی نباید در میزان خسارت وارده بین مسلمان و غیر مسلمان بودن (ولو کافر حربی) اختلافی باشد. زیرا به همان اندازه که به غیر مسلمان صدمه ای وارد می شود، در عمل مشابه نیز به همان میزان به مسلمان صدمه وارد خواهد شد. در حالی که آنچه در فقه امامیه مورد توجه آراء فقهاء بوده است غیر از این را تصریح داشته و میان مسلمان و غیر مسلمان در مقدار دیه تفاوت قائل شده اند. لکن به نظر برخی از حقوقدانان دیه از لحاظ ماهیت هم مجازات است و هم جبران خسارت. بدین ترتیب دیه را می توان تاسیس مستقلی دانست که به طور هم زمان دارای ویژگی هایی از مجازات و کیفر و ویژگی هایی از غرامت و جبران خسارت می باشد. نهایت آنکه آنچه در میان حقوقدانان ایران غالباً مورد قبول واقع شده این است که دیه ماهیتی دو چهره دارد هم مجازات است و هم به منظور جبران خسارت به شاکی داده می شود چرا که قانون مجازات اسلامی در ماده ۱۴ دیه را در زمره مجازات ها بر شمرده است.^۲ در هر حال، با برابر شدن دیه پیروان اقلیت های دینی به رسمیت شناخته شده با دیه مسلمانان ابهامات و سوالات متعددی مطرح شد از جمله اینکه: مبنای فقهی و حقوقی این برابری دیه چیست؟ آیا این حکم مختص اقلیت دینی ایرانی بوده یا نسبت به هر اهل کتاب غیر ایرانی حاضر در ایران نیز می تواند جاری شود؟ آیا اقلیت های دینی به رسمیت شناخته شده ایرانی مقیم خارج از کشور هم می توانند از امتیازات

۱. حلی، جعفر بن حسن، شرائع الإسلام فی مسائل الحلال والحرام، قم، مؤسسه اسماعیلیان، ۱۴۰۸ق، ج ۴، ص ۲۳۰؛ نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام، تهران، المکتبه الاسلامیه، ۱۳۹۸ق، ج ۴۳، ص ۳۸ □
 ۲. میرمحمد صادقی، حسین، جرایم علیه اشخاص، تهران، بنیاد حقوقی میزان، ۱۳۸۶، ص ۹۵ □ کاتوزیان، ناصر، الزام های خارج از قرارداد، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۴۴؛ ماده ۱۴ - مجازات های مقرر در این قانون چهار قسم است: الف - حد؛ ب - قصاص؛ پ - دیه؛ ت - تعزیر

ماده مذکور استفاده کنند و دعوی خود را از دادگاه های ایرانی درخواست کنند؟ و در نهایت تکلیف دیگر کفار چه می شود؟

با این مقدمه، بررسی و تبیین جایگاه فقهی حقوقی دیه اقلیت ها در اسلام، محتاج توضیح بیشتری است؛ چرا که در اسلام بر نوعی از تفاوت نیز صحه گذارده شده است.

ب- سوالات تحقیق

۱. اگر غیر مسلمان غیر اهل کتاب مذکور در قانون اساسی بعد از صدمه کشنده و قبل از فوت مسلمان شود چه مقدار دیه در حقوق ایران و فرق اسلامی برای او در نظر گرفته شده است؟

۲. اگر دو مرد مسلمان و غیر مسلمان مردی را بکشد و اولیای دم مقتول تصمیم به قتل قاتل غیر مسلمان بگیرند باید تفاضل دیه بدهند؟

۳. یک ایرانی از اقلیت های دینی علیه یک ایرانی در خارج از کشور مرتکب خطای محض شود ولی قاتل عاجز از پرداخت دیه باشد آیا با لحاظ ماده ۴۷۱ قانون مجازات اسلامی و فقه اسلامی بیت المال مسئول پرداخت دیه هست؟

ج- پیشینه تحقیق

در بین فقهای شیعه صاحب جواهرالکلام تحقیقات مفصلی را در خصوص دیه غیرمسلمان اعم از کتابی و غیرکتابی نموده است و در خصوص اینکه دیه ذمی کمتر از مسلمان است ادعای اجماع نموده است. با این وجود محقق حلی در کتاب شرایع الاسلام دیه آن ها را بر عهده حاکم گذاشته است.

در بین نویسندگان اهل سنت نیز علاوه بر فقها که در کتب فقهی به این مساله پرداخته اند، این موضوع در پایان نامه ها و دیگر کتب نیز مورد بحث واقع شده است که می توان به چهار تن از متفکران کشورهای اسلامی اشاره نمود:

۱. عبدالکریم زیدان، (۱۹۷۶م)، احکام الذمیین و المستامنین فی دار الاسلام، بیروت، موسسه الرساله. نگارنده در این کتاب برابری دیه مسلمان و غیر مسلمان را اثبات می نماید.

۲. راشد الغنوشی، (۱۴۱۰ق)، حقوق المواطنه حقوق غیرالمسلم فی المجتمع الاسلامی، تونس، المعهد العالمین الفکرالاسلامی. نگارنده در این کتاب به تجزیه و تحلیل مباحث دیه غیرمسلمان پرداخته و دیه آنان را ۸۰۰ درهم می داند.

۳. یوسف قرضاوی، (۱۴۱۵ق)، غیرالمسلمین فی المجتمع الاسلامی، بیروت، موسسه الرساله.

۴. حسن ترتون، (۱۹۶۷م)، اهل الذمه فی الاسلام، قاهره، دارالمعارف.

در بین محققین داخلی نیز چند پژوهش زیر به صورت مستقل و منسجم به این بحث پرداخته است:

۱. سید محمود هاشمی شاهرودی، (۱۳۸۰)، «دیه اهل ذمه و شهروندان غیر مسلمان»، مجله فقه

اهل بیت، شماره ۲۸. ایشان معتقد است حاکم اسلامی شرعا این اختیار را دارد که به عنوان نایب امام غایب با توجه به مقتضیات روز، مقدار دیه کفار را تغییر دهد.

۲. ناصر مکارم شیرازی، (۱۳۸۵)، الفتاوی الجدیده، قم، مدرسه امام علی بن ابیطالب (ع). ایشان در

این کتاب قائل به برابری دیه مستامن با مسلمان هستند.